

Andrej Blatnik

Prihodnost književnosti je razbrati v zadnjem zapisanem stavku

1. Novi svet

Jesen 1993 sem preživeljal v naročju mednarodnega pisateljskega programa University of Iowa v Iowa Cityju v Združenih državah Amerike. Univerza je, kot vsako leto, izbrala približno trideset avtorjev iz tridesetih držav sveta (v skladu z demokratičnimi načeli je izbirala kar se da enakomerno, po šest ali sedem piscev z vsake celine, in ustvarila res zanimivo družčino, katere edini skupni imenovalec je bilo pisanje) in jim ponudila trimesečno gostoljubje, ki se ni ustavilo le pri uporabi sobe, televizorja, tipkalnih strojev in podobnega, pri organiziranem obiskovanju kulturnih in športnih prireditev ter izletništvu v naravo, temveč je kajpak ponudila tudi obilje literarnega dogajanja.

Seveda, literarna branja poznamo po vsem svetu, zato smo udeleženci mednarodnega programa nanje hodili s spremenljivim zanimanjem. Če je bral kdo izmed nas, smo se odločali v skladu z osebnimi simpatijami in radovednostjo; če pa je prišel kak nobelovec, smo se odpravili vsi, vsa pisateljska kolonija, in zdelo se mi je, kot da se nam ob tem pridruži pol mesta. Pravzaprav velik obisk na branjih ni nič nenavadnega, če se zavedamo, da v Iowa Cityju domuje najbolj znan univerzitetni program za učenje pisanja na svetu. Študentje, ki se prebijejo v ta program, lahko pričakujejo, da bodo kmalu po končanem študiju izdali knjigo pri kaki veliki založbi; tega pa v Ameriki sploh ni

tako preprosto doseči kot na primer pri nas.

Če je bral kak ugleden gost, navsezadnje tudi kdo izmed "naših", torej udeležencev mednarodne pisateljske delavnice, je pred njim nastopil, nemara za ogrevanje občinstva, še kdo domačih študentov, in v svojih nacionalnih književnostih dodobra uveljavljeni (v Ameriki pa brezimni) pisci smo se samoironično zbadali, češ da si moramo pa res zapomniti, kdo nas je uvedel, da se bomo čez nekaj desetletij lahko hvalili zanamcem: na svojem prvem ameriškem branju sem imel za predvoznika tega in tega Pulitzerjevega ali Nobelovega nagrajenca ali vsaj zelo prodajanega avtorja, ki ga zdaj prevajajo tudi v moj domači jezik, recimo v bengalščino, finščino, šono ali malezijščino. Da bi takšne časti lahko doletele tudi nas, nam nekako ni prihajalo na misel; tisto jesen je Nobelovo nagrado dobila Toni Morrison in njenim rojakom se je zdelo kar prav, da jo končno spet dobiva v Ameriki rojena oseba, ne pa kak naturaliziranec kot Czeslaw Milosz ali Josif Brodski oziroma Joseph Brodsky. Vsi Američani so imeli sicer polna usta večkulturnosti, a jasno so dajali vedeti, da imajo pri tem v mislih soobstoj različnih ameriških kultur, ne pa priznavanja kakih drugih, tujih. Večkulturnost je pač tisto jesen zvenela lepo in učinkovala kot ščepec nove zabele na pravovernno zeleno solato.

Občutek, da imamo pisci iz tujine v Ameriki status redke ptice v živalskem vrtu in da smo pravzaprav tudi zanimivi prav toliko, sta z menoj delila tako Britanec kot Egipčanka, tako Rus kot Mehičanka, tako tisti, ki niso v angleščini objavili niti vrstice, kot tisti, ki so imeli že samostojne knjige pri velikih založbah. In ko smo se dobivali na večernih zabavah, na katere je vsakdo prinesel kako svojo nacionalno kulinarčno posebnost in kjer so se iz kasetofona vrteli pestri zvoki iz najrazličnejših kotičkov sveta, smo se pač strinjali, da tako ne bo moglo biti več dolgo. Da je ameriški kulturni imperativ utrujen, da je zanimive avtorje mogoče prešteti na prste in da je vsem študentom, ki jih poslušamo na javnih nastopih in ki že zato, ker študirajo na *University of Iowa*, nemara pomenijo prihodnost ameriške književnosti, skupno to, da pišejo izjemno kultivirano in da svojo pisateljsko poklicanost jemljejo skrajno resno, da pa je žal opaziti, kako pravzaprav nimajo o čem pisati – vsa prebrana besedila teh pripadnikov različnih ras, spolov in socialnih skupin so si

bila čudno podobna in, resnici na ljubo, precej dolgočasna. Ah, smo se hahljali, ni več daleč dan, ko bodo to opazili tudi Američani, nekaj zgodovinskega zamika pri zaznavanju sveta jim je pa res mogoče pripisati.

Glej, minili sta komaj dve leti in z nekaj neučakane zagnanosti bi lahko rekel, da se je že začelo: vrsta avtorjev t. i. "majhnih, eksotičnih" književnosti se je v tem času že uveljavila tudi na Zahodu (in v Združenih državah kot najbolj izpostavljenem predstavniku Zahoda), najprej v "eksotičnem" getu visoke literature, zdaj pa prodirajo tudi na lestvice najbolj prodajanih knjig. Da so knjige Nizozemca Ceesa Nootebooma, Danca Petra Hoega, Norvežana Josteina Gaarnerja, Bolgara Viktorja Paskova, Finke Rose Liksom, Šveda Larsa Gustafssona, Katalonca Jesusa Moncade in kar številnih drugih (naj se omejim le na tiste, ki so ali bodo v kratkem dostopni tudi v slovenščini, vsaj v časopisih) stopile med dela, ki redno izhajajo v velikih jezikih, in med njimi krepko opozorila nase, je nedvomno mogoče imeti za znak, da diktatura velikih kultur popušča.

2. Dialogi

Ne bom rekel, da gre za kaj trajnega, tudi ne bom trdil, da so stvari daljnosežne, nemara lahko pritrdim skeptičnemu mišljenju, da gre pač za dialektiko drugačnega, vsako nacionalno literarno prizorišče vsakih nekaj let potrebuje kako osvežitev; a vendarle bi pripomnil, da se odnosi med velikimi in majhnimi kulturami vsaj začasno spreminjajo. Zdi se mi, da bo tudi zato prihodnost slovenske književnosti bolj povezana s svetovno književno usodo, kot je bilo v navadi doslej. In ta svetovna usoda bo bolj skupna, kot je kadarkoli bila. Da je svet postal, rečeno z znanimi besedami, globalna vas, je le eden izmed razlogov za takšne spremembe, nemara ne najpomembnejši. Pa vendar: možnosti za mednarodne literarne stike so večje kot kadarkoli poprej, letala letijo vse hitreje in karte so vse cenejše, večina državnih mej je prehodna, faksi in računalniška omrežja nam besedila (po potrebi tudi literarna) posredujejo brez zastojev, vsaj najbolj razširjeni svetovni jezik govori tako rekoč vsakdo, vsaj vsakdo tistih, ki se dandanes zanimajo za mednarodno

književno izmenjavo. Kdor se hoče seznaniti s pisanjem drugega, ima za to pravzaprav večje možnosti kot kadarkoli.

Ker se je svet tako zmanjšal, so se vzporedno povečale tako možnosti kot potrebe po spoznavanju njegovih robov. Etnocentrizma, evrocentrizma, amerocentrizma, vseh teh nerazumnih samokastracij bo moralo biti konec. Književnost prihodnosti jezikovnih in kulturnih meja ne bo razumela kot priložnosti za svoj lastni uspeh, to se v nerazumnem obsegu v Sloveniji dogaja še danes, temveč kot nesrečna naključja. Hkrati pa bodo v takem okolju, kjer se vse zbližuje, lokalne (morda tudi nacionalne) posebnosti, ne le tiste, ki jih zajema zgodba, tudi takšne, ki jih prinaša slog, še bolj zaželeni in bodo užile še več pozornosti.

Ne vidim sicer nuje, da bi Slovenci na teh temeljih sestavljali kak literarni program. (Čeprav bom, kakor ob vsaki priložnosti, izrazil prepričanje, da bi nam pragmatika, recimo kolikor toliko sistematično uveljavljanje slovenske literature, pomembno olajšala življenje tudi doma, saj tudi nam ni tuj običaj, da posebno cenimo tisto, kar se potrdi v tujini.) Sem pa mnenja, da bo naša literatura bolj kot doslej, ko se je to dogajalo le kot izjema nenapisanega pravila, morala imeti stik z drugimi svetovi: literarnimi, duhovnimi, pa tudi fizičnimi. Vselej znova me namreč preseneča, kako nenavadno majhna je slovenska potreba, da bi vzpostavljali stik s svetom. (Majhna seveda, če gledamo z gledišča majhnega naroda in če se omejimo na področje literature.) Če pa tak stik že vzpostavljamo, potem se tega lotevamo tako, da si krčevito želimo posneti modele največjih kultur in da si potem bolešno želimo, da bi nas natanko te kulture poznale in priznale. Ob takih rečeh si človek res zaželi nekaj zgodovinske nonšalance, ki bi jo lahko celo zlasti utemeljili. A naš spomin je selektiven, slabo je na primer znano, da je Ivana Cankarja bral ne le skorajda vsak slovenski intelektualec njegovega časa (to se današnjim literarnim veljakom dogaja le tedaj, ko pišejo politična besedila v dnevno časopisje), temveč tudi Thomas Mann, in ko zavijamo oči nad nakladami naših pesniških zbirk, se ne pozanimamo, kakšne so v Franciji ali Ameriki. Odgovor bi nam pouzmal precej vetra iz jader samopomilovanja.

3. Mlada pota

Seveda, samopomilovanje. Že kar nekako značilen sindrom slovenskega literarnega prizorišča. Nihče nas ne pozna (in nas tudi ne more poznati, saj nas ne more brati), nihče nas ne bere (in nas tudi ne more brati, saj ne zna edinega jezika, v katerem smo na voljo). Kot da bi šlo res za zaroto velikih sil, ki pa žal sega še precej pred čas udbomafijske diktature, s katero bi kajpak po potrebi zlahka opravili!

Na generacijo, ki ji (če kaj veljajo zapisi Toma Virka in Gorana Gluvića) pripadam, je naslovljenih veliko očitkov o karierizmu, kozmopolitstvu, konformizmu, pomanjkanju osebne izkušnje, premajhnem zastavku svoje lastne osebnosti v ugovoru družbi in podobno; seveda ti očitki niso naperjeni samo v literaturo, ampak naj bi veljali kar za generacijo (oziroma morda vse prihajajoče generacije) v celoti. Toliko očitkov, da sestavljajo že kar nekak stereotip, v katerem se potem vse zamegli in ni več videti (na primer), kdo (bodisi eksplicitno bodisi s svojo avtorsko prakso) podpira Crnkovića (ki si je kdove zakaj v splošni zavesi prislužil nekakšen status mejništva intelektualnega ekstremizma te generacije) in kdo mu ugovarja. Seveda vse očitano po merilih minulih dni drži, vprašanje pa je, ali je danes (in naš čas je kajpak danes) sploh mogoče drugače. Z drugimi besedami: nemara takšen pristop do sveta ni vprašanje osebne odločitve, temveč *edini mogoč* način.

Ta splošna zgodba se ponavlja v literaturi: tudi tu se je spremenilo marsikaj, česar še ne zmoremo ustrezno reflektirati. Seveda, nedvomno je, da je tukajšnje in okoliško ozračje najodličnejše zaznamovala pripovedna paradigma, kakršno je ustvarjal recimo Danilo Kiš, nesporno tudi, da je umik od tega vzorca dajala edinole kaka kunderovska ironija. Vendar so se časi spremenili in nelagodje ob današnjem položaju književnosti v, recimo, Srednji Evropi, je nemara kar nelagodje ob razkoraku med kriteriji preteklosti in potrebami prihodnosti. Literaturo mislimo na način, ki smo se mu priučili, pišemo pa na način, ki ga čutimo, bi rekel idealist.

4. Nova obzorja

Nikoli nisem mogel posvojiti nekako splošnega prepričanja, da postmoderna doba (in ustrezne umetnostne prakse v njenem okviru) zanika vrednote in etiko samo na sebi; ne, z relativizacijo, tu in tam ironijo, so postmodernistične umetnostne prakse po moji veri le kazale na nemožnost in neumestnost ene, vse zavezujoče lestvice vrednot in etičnega kodeksa, pa naj hoče takšno hierarhijo vzpostaviti cerkev, partija ali mišljenjska šola. Zdi se mi, da si v dandanašnjem svetu (tudi zaradi izkušenj, ki jih imamo s tovrstnimi zgodovinskimi poskusi) poenotenja vrednot ne moremo ravno želeti, tudi če menimo, da je kaj takega dandanes, ko sta resničnost in njeno zaznavanje razpršena bolj kot kadarkoli, sploh še mogoče. Izražanje kriterijev in vrednot pa je bilo za literarno pisanje od nekdaj ne samo privilegij (zaradi njega si je literatura v nekaterih zgodovinskih obdobjih pridobila več pomena, kot ga ima), temveč kar pogoj, brez katerega ne gre.

Res, od časa do časa se reči, povezane z vrednotami v literaturi, perversno zaostrijo. V opomin ob sklicevanju nanje bi nam morala biti še ne docela končana zgodba, ki bi lahko bila tudi slovenska: skoraj vsi pisci iz Vzhodne Evrope, ki so bili znani v Združenih državah in sploh na Zahodu, so bili znani v podobi žrtev režima, komunizma, pomanjkljive ali neobstoječe svobode izražanja, cenzure in tako dalje. Iz teh razlogov jih je Zahod objavljaj in podpiral. Njihova zmožnost, da napišejo dobro pesem ali zgodbo, ni bila prav zelo pomembna. Zdi se celo, da je bil uveljavljen pogled na književnost Vzhodne Evrope takšenle: oprostite, dragi avtor, a če te niso doma nič zaprli, tvoje pisanje že ne more biti nič posebnega.

Gledanje na pisatelja kot na človeka, ki ve, kakšne bi stvari morale biti, in ki to svoje vedenje posreduje drugim, v najslabšem primeru kar v literaturi in navsezadnje celo kot nacionalni ali državni voditelj, je po mojem stvar, ki ne sodi v naše stoletje. Seveda imajo pisatelji, kot pač vsakdo, pravico izražati svoje politične poglede in ravnati v skladu z njimi, celo načelovati državnim aparatom, vendar je usmiljenja vredno, če postane orodje takšnih pogledov književnost, pisatelj pa to opravičuje kot "odgovornost do družbe". Rekel bi, da je dovolj velika že odgovornost do svojega lastnega dela. Sploh pa ljudi, ki

uporabljajo književnost kot sredstvo za dosežanje česar koli drugega, ne morem prav razumeti. Ovinek je prevelik.

Ob tem pa se pojavlja še eno zanimivo vprašanje: zdi se, kot da bi Zahod hotel postopno zmanjševanje pripravljenosti vzhodnih pisateljev, da bi še nadaljevali po tovrstnih smernicah, nadomestiti s svojo proizvodnjo ideološko čuječne literature, ker pa se, v skladu s floskulami o demokratičnih tradicijah, ne more odločiti za enosmerno ideološko opredelitev, ne more jasno izreči *proti* čemur koli, se je domislil zapovedanega nevtralizma, priznavanja vsega in česar koli. Kot se običajno zgodi pri vnaprej zastavljenih konceptih, se je zgodilo tudi tokrat: zadeva se je sprevrgla v svojo lastno karikaturu. Politična korektnost je strašna samocenzura. Literatura, ki se noče nikomur zameriti, nikogar prizadeti, je ohromljena, njen domet pa zanemarljiv.

Veliko pisateljev je podpiralo totalitarne režime, nekateri to še zmeraj počno. Vendar te njihove osebne odločitve, kakorkoli zgrešene že so, ne morejo dolgoročno vplivati na naše branje njihovih del. Ne glede na to, koliko sta D'Annunzio in Pound simpatizirala z nacifašizmom, je njuna književnost še zmeraj vredna prav toliko, kot če tega ne bi počela. In kako naj potem sodimo šele o ameriškem pisatelju, ki je ustrelil svojo ženo, in francoskem filozofu, ki je svojo zadavil? Ali pa o slovenskih kolegih, katerih biografije, z vsemi nezakonskimi otroki in napačnimi političnimi odločitvami vred, tudi niso vselej branje za nedeljske šole?

5. Pod lipo

Kljub omenjenim življenjskim sestavinam slovenske literarne biografije v sodobni slovenski književnosti ne vidim ne trivialnih žanrov ne nizkega jezika. Seveda, mogoče je ugovarjati vsaj prvemu, mogoče je navajati imena (v skladu s svojimi žanrskimi afinitetami morda že opozarjate: Fritz-Kunc, Sivec, Karlovšek, se sklicujete na Mondenin NN in večerniški roman ...), vendar se mi zdi, da gre, kadar po resnejšem in ne navijaškem pretresu sploh še gre, za izjeme, ki le potrjujejo pravilo, in to je, da je književnost v Sloveniji še zmeraj in morda za zmeraj nekako elitno početje, morda celo zmeraj bolj, saj se osupljivo in povsem v nasprotju s splošno tezo o barbarizaciji sveta zdi, da pri nas bolj kot tako imenovana "visoka" književna pisava zamira trivialna, celo tista, ki ima

v Sloveniji bogato tradicijo in je imela včasih tudi velik bralni odjem (to so kajpak večernice). Seveda, njeni odjemalci so bolj kot občinstvo visoke književnosti brez denarja in nemara posledično tudi brez časa, zato se je laže in ceneje zatekati k televiziji – a to so nemara že vprašanja, ki posegajo v zunajbesedilne razmere, zato jih bom tokrat preskočil.

Spremenjeni kriteriji za vrednotenje književnosti so prej posledica zasičenosti z nekaterimi literarnimi modeli kot česa programsko opredeljivega. Reči hočem: po daljšem času, ko je kraljevala, rekli bi, hermetična, teže berljiva literatura, ni nič nenavadnega, da se tudi literarni strokovnjaki zečenjajo bolj navduševati nad dostopnejšimi besedili, ki pa za dostopnost ne žrtvujejo svojega lastnega književnega dostojanstva. Seveda pa se ob tem pojavljajo novi problemi, ki jih še ne znamo dobro zaznavati, kaj šele da bi odgovarjali nanje: če vam bo dandanes univerzitetni profesor kot svoje priljubljeno branje navedel Stephena Kinga ali Ruth Rendell, nemara ni to nič hudega, še zlasti ne, če gre za profesorja fizike ali histologije. Nekoliko drugače je tedaj, ko to izrekajo ljudje, ki poučujejo literaturo; že v redu, King in Rendellova sta literatura, nedvomno celo dobra, zelo dobra literatura, zlasti v svojem žanru, vendar je taka izbira pač znak, da je bralec, torej univerzitetni profesor, ki bi moral poznati tudi robove in meje predmeta, ki ga obravnava v svoji znanstveni in pedagoški praksi, zasidran globoko v *mainstreamu*. Ampak tudi to bi bilo mogoče premostiti, kadar bi zmožel brati Kinga in Rendellovo tako, kot smo včasih brali Dostojevskega ali Joycea, kot počne kak Slavoj Žižek. Žal pa teoretski diskurz vse prepogosto zaznamuje nizanje stereotipov, prepisovanje vzpostavljenih literarnih topologij in – tu prihajamo do izvirnega greha – branje Kinga in Rendellove tako, kot ju bere sleherni naivni bralec. Užitek v suspenzu in spoštovanje preglednosti zgodbe sta nemara konec tisočletja le preveč preprosta kriterija, da bi jima prepustili mesto, kaj višje od enega dejavnika med mnogimi.

6. Domači prijatelj

Tu zastajam in se sprašujem: zakaj pravzaprav ta zastranitev h Kingu in k Rendellovi? Navsezadnje ju berem tudi sam in pri tem uživam. Navsezadnje je v Sloveniji še kdo, ki na univerzi uči književnost in pozna tudi kaj manj splošno znanega. – Ta tolažba je umestna, vendar

klavna. Priznati si bo treba, da moje nelagodje izvira iz dejstva, da so se stvari v književnosti spremenile tudi globalno, ne le znotrajliterarno, in da niso več takšne, kot so nas učili v šoli, da, celo takšne niso več, kot so se kazale, ko smo začeli objavljati, in od tega je, gledano s stališča večnosti, minil komajda kaj več kot hip.

Knjiga ne bo nikoli več imela položaja, ki ga je uživala pred desetletji. Ne gre le za to, da jo spodrinjajo popoldansko preživetveno fušanje, politična pornografija, televizija in ne nazadnje njena sestrnica neliterarna knjiga, kot se glasi znani založniški otožni pripev. Gre tudi za to, da se ritem in način življenja nasploh spreminjata in da se mora vse temu prilagoditi. Književnost ni izjema. Tudi najbolj znani izvajalci resne glasbe se brijejo po glavah in se obnašajo kot klovn, čeprav igrajo Bacha in Vivaldija. Nad tem se lahko zgražate, toda priznajte si, tudi vi ste se spremenili. Sprašujem se, ali si na avtobusu še upate prisesti k potniku, ki bere Dostojevskega, ali pa ga sumničavo opazujete spod čela – le kaj je pravzaprav narobe s tem tipom?

No, od tod je le še korak do sumničenja, da tudi omenjeni profesorji navajajo kot priljubljeno branje Kinga, ker se jim pač zdi, da je *in*, na skrivaj pa se zatekajo k čemu mnogo bolj hermetičnemu. Da, tudi to je mogoče. Globalna kultura, ki jo King v književnosti nemara povsem zadovoljivo predstavlja, nas pač sili v iskanje skritih koticov, v vse bolj zapleteno manevriranje med zapovedanim javnim in strastnim zasebnim (bralnim) užitkom. Književnost prihodnosti bo o tem zanesljivo pričala.

7. Perspektive

Če smo prišli že tako daleč, pa tvegajmo in se zazrimo v prihodnost, preteklost smo navsezadnje že preživeli. Sam sem optimist. Produkcija književnosti je kljub vsem sodobnejšim izraznim medijem še zmeraj neznanska. Bralci to vedo, saj je vse teže prebrati ali vsaj zaznati vse, kar se izda, sam pa govorim tudi kot urednik, ki pozna neizdane kupe rokopisov za vsako natisnjeno knjigo. Tu in tam dobimo tudi kako odlično delo, in to je pravzaprav dovolj; če pogledamo поблиže, se zdi celo, da je takšnih del nekako več, kolikor smo jih voljni in zmožni okrasiti z vsem potrebnim, jih nemara celo ponuditi tujini.

Ne skrbi me torej za prihodnost slovenske proze in poezije, nekoliko manj pa sem optimističen pri pogledih na dramsko in drugo medijsko (recimo scenaristično) pisanje; mojo skepso nemara kar prepričljivo potrjuje tudi trenutna tovrstna ustvarjalna ponudba med mlajšimi generacijami. Navedel bi lahko vrsto razlogov, zakaj ni dobrih prihajajočih dramatikov in scenaristov, omejil pa se bom le na enega, banalnega: ker se je socialni prostor tako razdrobil, da med specialisti (teoretiki ali praktiki) za posamezna umetnostna področja ni več ne socialnih ne strokovnih stikov. Občutek imam, da današnji mladi režiserji ne poznajo del svojih pišočih vrstnikov in jih ne nagovarjajo k dialoškim izdelkom, kot se je dogajalo menda v vseh prejšnjih generacijah. Vrsta scenarističnih delavnic, ki neprenehoma vznikajo v Ljubljani, se je sodelovanju s pisci leposlovja kar konceptualno odrekla; del razlogov je mogoče najti v odrekanju literarnemu, "avtorskemu" filmskemu modelu, ki je vsaj v Sloveniji doslej prevladoval in prinašal klavrne rezultate, vendar upoštevanje takšnih razlogov hkrati tudi kaže na skromno poznavanje današnjega slovenskega leposlovnega položaja: "insiderji" namreč vemo, da so se stvari spremenile tudi znotrajliterarno.

Zadeva postaja problematična za obe strani: slovenski režiserji ne morejo narediti dobrega filma, ki bi imel kolikor toliko dialoga, vsi zanimivi izdelki zadnjih let (vsi seveda kratkometražni) so nemi filmi. Pred pisatelji pa ni novih izzivov, ki bi jih pregnali iz zavetišča davno osvojenih položajev. Producenti na scenarije ne mislijo, kako tudi bi, saj nastajajo zaradi financiranih sinopsisov in ne narobe. Pisati filmski ali televizijski scenarij za predal pa tudi ni ravno spodbudno. V Sloveniji, kjer je razlika v prodaji med žanrsko uspešnico in hermetično pesniško zbirko kakih štiristo izvodov, bo imel ta izstop književnosti iz sodelovanja z bolj komunikativnimi umetnostnimi praksami še posebno daljnoročne posledice. Kar nekako samoumevno se mi zdi, da na to nihče ne misli.

8. Dom in svet

Naj prepustim malce sklepnega razmisleka še banalni praksi: če hočemo, da bi kdo opazil našo književnost, jo moramo pokazati. Sam zvem za dobre slovaške ali nizozemske avtorje ob njihovem prevodu v

angleščino ali nemščino. Zdi se, da bo prihodnost (ne le slovenskega) branja nasploh takšna, da bomo večino svetovnih avtorjev poznali po prevodih v velike svetovne jezike. Za neposredno prevajanje ne bo tako imenovanega "tržnega interesa". Takšne prevode proizvajajo že številne majhne književnosti same (tudi tako "majhne", kot je na primer japonska) in ni posebnega razloga, da se ne bi tega lotili tudi Slovenci. Če ne sistematično, se bodo tisti najbolj podjetni in željni uspeha v tujini posla lotili kar sami ali v sodelovanju s partnerskimi prevajalci. Drugače ne bo šlo. Iz slovenščine ali albanščine pač ni toliko prevajalcev, kot bi si želeli. In večina teh malo prevajalcev jih prevaja v nemščino ali angleščino, le redki, če sploh kdo, v novo grščino in finščino.

No, tako, da bomo tujemu jeziku prepustili vlogo posredovalca, bomo res izgubili nekaj integritete in svobode (kako ponosno zveneče besede!), lahko pa jo pridobimo tam, kjer je nismo nikoli imeli. Z vsem dolžnim spoštovanjem do časopisov in založb, ki skušajo predstavljati male književnosti v velikih jezikih, je treba opozoriti, da jim ni skupno le zanimanje za manj znane literature, ampak tudi to, da jih urejajo Zahodnjaki. In njihovo gledišče je, če to hočejo ali ne, gledišče Zahoda. To je za zahodne bralce res zelo priročno, ko pa se hočemo "Vzhodnjaki" poučiti o literaturi svojih sosedov, se reči nekoliko zapletejo. Če na primer beremo zadnje reprezentativnejše delo svoje vrste, Picadorjevo antologijo sodobne vzhodnoevropske proze *Description of Struggle*, bomo v njej našli le zgodbe vojne, obupa, revščine, lakote, na kratko: komunistične represije in postkomunistične depresije. Že prav, zgodbe so dobre, izbor ustrezen, vendar – ali imamo res samo to, ali smo prisiljeni, da imamo res samo to? Bodimo vzhodnjaško patetični: ali nimajo morda kaki Romuni tudi pisca, ki bi znal napisati ljubezensko zgodbo, ki bo enako dobra, morda celo boljša kot kaka britanska, in če ga imajo, kako naj zanj izvemo?

Odpiranje v svet pa nam bi navsezadnje koristilo tudi znotraj-literarno, ne le poslovno. V majhnem prostoru, kakršen je brez dvoma naš, se sodbe utrdijo prehitro in trajajo prevečno. Na odprtem so spremembe bolj samoumevne.

Pred kakimi desetimi leti sem, morda v odgovor na podobno anketo, zapisal, da je književni žanr prihodnosti žanr izpovedi. Če se ozrem po delih avtorjev, ki v zadnjem času zbuja pozornost na svetovnem književnem prizorišču, in če to oznako, torej izpoved, razumem nekoliko širše, ne v njeni katarzični razsežnosti, temveč kot posameznikovo osebno pričevanje, ki ne verjame, da bi lahko vplivalo na podobo sveta, to velja pravzaprav še dandanes. S tem, da je prihodnost bliže, kot je včasih bila. In da jo je v književnosti mogoče razbrati iz vsakega, najbolj pa iz nazadnje zapisanega (in prebranega) stavka. Zanesljivo pa danes, bolj kot kadarkoli poprej, za prihodnost drži vrnitev književnosti k njej sami. Prihodnost književnosti je književnost.